

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

**200-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка
та 60-річчю утворення Черкаської області
присвячується**

**Черкащино!
Вкраїни рідної окраса,
Земля безсмертного Тараса!**

Ч 1.

**Методичні рекомендації
до проведення Першого уроку 2013-2014 навчального року
для учнів молодшого шкільного віку**

**Черкаси
ЧОШОПП ЧОР
2013**

Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради.

Протокол № 2 від 30 травня 2013 року

Автори-укладачі:

Л.Н. Добровольська, завідувач лабораторії дошкільної та початкової освіти Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників;

В.О. Чорновіл, методист лабораторії дошкільної та початкової освіти Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників.

Г 20 Черкашино! України рідної окраса, Земля безсмертного Тараса: Методичні рекомендації щодо проведення в 2013–2014 навчальному році для учнів початкових класів Першого уроку, присвяченого 200-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка та 60-річчю утворення Черкаської області. – Черкаси: Видавництво Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2013. – 46 с.

У збірнику вміщено методичні рекомендації, орієнтовна розробка святкового уроку для учнів початкових класів та дидактичні матеріали на допомогу вчителям початкових класів, вихователям груп продовженого дня для проведення Першого уроку та доцільного використання у подальшій підготовці до святкування 200-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка та 60-річчя утворення Черкаської області.

©ЧОІПОПП ЧОР, 2013.

ВСТУП

У січні 2014 року Черкащина відзначатиме 60-річчя з дня утворення. Славетна історія нашого краю невіддільна від історії України. З давніх-давен на Черкащині живуть люди, котрі поєднують у собі працелюбність, терпимість, доброзичливість, толерантність, стійкість, волю, вміння виборювати незалежність. Прикладом для наслідування є видатні люди рідного краю, які своїми діями навіки прославили Батьківщину. Одним із них по праву є Т.Г. Шевченко, 200-річчя з дня народження якого широко відзначатиметься 9 березня 2014 року. Зважаючи на вищезазначене, 2013-2014 навчальний рік у 2-4 класах рекомендуємо розпочинати уроком **«Черкащино! Вкраїні рідної окраса, Земля безсмертного Тараса!»**. Ці невмирущі рядки поетеси Людмили Тараненко передають урочистість подій, до святкування яких ми готуємось уже сьогодні.

Становлення громадянської свідомості починається у молодшому шкільному віці, коли досвід дитини тісно пов'язаний з усім новим, яскравим. Дитина відчуває в собі любов до своєї сім'ї, школи, місця, де живе. Незабутні враження дитинства залишаються на все життя. Вони створюють міцний ґрунт для глибоких, усвідомлених, патріотичних почуттів, які зміцнюються і поглиблюються в міру того, як дитина росте. Тому, перший урок має стати яскравим інтерактивним дійством, під час якого молодші школярі мають переконатися, що найкраща земля та, де вони народилися, пішли до школи, де мешкає родина, друзі. Він повинен розширювати та поглиблювати знання про Черкащину та її видатних земляків, викликати почуття любові до свого рідного краю, гордості за його здобутки, формувати національну свідомість, на прикладі Т.Г. Шевченка виховувати справжніх громадян-патріотів, які люблять свою країну, бажають примножувати її славу, борються за щастя і незалежність.

Перший урок нового навчального року має стати поштовхом до подальшої цікавої роботи по вивченню минулого та сьогодення рідного краю, викликати незбориме бажання дізнатися більше про життя і творчість великого Кобзаря. Тому рекомендуємо провести урок у нестандартній формі: усний журнал, урок-подорож видатними місцями Черкащини, урок-екскурсія, урок-змагання або вікторина, бліц-турнір, ток-шоу тощо. Найважливіше, щоб учні під час уроку не були спостерігачами, а стали активними учасниками захоплюючої пізнавальної діяльності.

Структура та план проведення уроку – це творчий доробок кожного учителя. Необхідно запропонувати учням розвивальні завдання, дискусійні запитання, практичну роботу, стимулювати цікаву активну пізнавальну діяльність школярів.

Метою даного уроку є:

- формування **ключових компетентностей**, зокрема:
 - **вміння вчитися** – самоорганізовуватися до навчальної діяльності у взаємодії з іншими учасниками навчально-виховного процесу; проявляти зацікавленість у навчанні, докласти вольових зусиль;

організувати свою працю для досягнення результату; усвідомлювати свою діяльність і прагнути її вдосконалення;

- **громадянської компетентності** – усвідомлювати свою належність до різних елементів природного, етносоціального й соціально-культурного середовищ, здатність екологічно мислити, бережно ставитися до природи, до людей, до самого себе,
- **загальнокультурної компетентності** – орієнтуватися в особливостях національної і загальнолюдської культури в побутовій і культурно-дозвіллевій сфері, культурологічних основ сімейних, соціальних, суспільних явищ; дотримуватися норм моральної поведінки;
- **соціальної компетентності** – почуватися часткою колективу, жити з ним спільним життям, вміти спілкуватися з друзями, шанобливо ставитися до дорослих, виявляти доброту, співчуття, милосердя; знати правила культури поведінки, відповідально ставитися до обов'язків; проектувати стратегії своєї поведінки з урахуванням інтересів та потреб інших;
- **ІКТ-компетентності** – працювати з різними джерелами інформації;
- **здоров'язберезувальної компетентності** – розуміти взаємозв'язок організму людини з природним і соціальним оточенням, про їх вплив на здоров'я людини;

- предметних компетентностей: розширити знання дітей про Черкащину, Т.Г. Шевченка, спонукати учнів до активної пізнавальної діяльності, розвивати уміння доводити свою думку, виховувати повагу до інших людей, почуття гордості за свій рідний край, інтерес до поетичної та художньої спадщини Кобзаря, готовності бути гідним громадянином України, відданості справі зміцнення державності.

Особливості проведення уроку: урок може бути розроблений з використанням інтерактивних технологій, мультимедійної презентації, фотосюжетів, відеороликів, театралізації, ігрових, святкових моментів, із забезпеченням оптимальної рухової активності, проведений у нестандартній формі.

Під час оформлення класної кімнати до уроку потрібно використати карти України, Черкаської області світу, ілюстрації краєвидів Черкащини, зразки державної та народної символіки, вишитий рушник, портрети видатних людей рідного краю, зокрема Т.Г. Шевченка, світлини пам'ятних місць рідного краю, де побував поет; підготувати дидактичні матеріали для роботи у парах та групах тощо.

На уроці варто пропонувати учням цікаві завдання, які сприяють розвитку мислення школярів, спонукають їх розмірковувати: кросворди, розшифровки, розсіпанки, ребуси, шаради, незакінчені речення.

Під час підготовки та проведення Першого уроку слід враховувати як індивідуальні, так і вікові особливості учнів.

Результатом Першого уроку має бути наступне включення молодших школярів у роботу над проектами, проведення акцій, конкурсів малюнків та поробок, читців-декламаторів, знавців рідного краю та творчості Т.Г. Шевченка.

Матеріали посібника допоможуть учителеві не лише при підготовці Першого уроку, а й організації позакласної роботи для учнів початкових класів.

Методичні матеріали до проведення Першого уроку у 1 класі та електронний варіант дидактичних матеріалів для 2-4 класів можна знайти у цифрових ресурсах на освітянському порталі ОПОПП <http://www.oipoppp.edu-sp.net>

Матеріали до проведення Першого уроку

I. Черкащина – мій рідний край

У самому центрі України, на берегах Дніпра, що поділяє навпіл наш край, розкинулися зелені луки, безкраї поля, сади і ліси Черкаської області.

Наймолодша донька України була утворена у січні 1954 року.

Черкащина межує з тими областями, з території яких вона була утворена. На півночі сусідкою є Київська область, на сході – Полтавська, Кіровоградська – на півдні, Вінницька – на заході.

Черкащина має 16 міст, 15 селищ міського типу і 826 сільських населених пунктів.

Площа її становить 20,9 тис. км², це 18 місце в Україні.

Адміністративний центр області – місто Черкаси. Відстань від Черкас до Києва залізницею – 240 км, шосейними дорогами – 186 км.

Символіка Черкащини

Прапор затверджений рішенням обласної ради №15-3 від 29.01.1998. Прямокутне полотнище синього кольору з відношенням сторін 2:3, що символізує небесну височінь, гідність. По центру полотнища розміщено двостороннє зображення герба. Краї трьох сторін полотнища обрамлені жовтою бахромою (четверта одягається на древко), у верхній частині якого закріплено два шнури відповідно синього і жовтого кольорів, з кутасами золотистого кольору. На прапорі відображений великий герб області. Він відрізняється від малого тим, що має облямівку у вигляді картуша, внизу якої шабля і булава, вище – лаврові вінки, ще вище – гілки калини. У верхній частині обрамлений гілками дуба і жолудів портрет поета Тараса Григоровича Шевченка, який народився на Черкащині. Булава і шабля є символами славетного минулого козацького регіону, лавр – слави, дуб – сили і непохитності, жолуді – надії на зростання і прогрес, калина – національної рослини України. Автори – Олександра і Микола Теліженки.

Герб області – це синій геральдичний щит із зображенням золотого сонця і трьох колосків пшениці. Сонце символізує «космічний вогонь, мужність,

силу», синій колір – ріку Дніпро-Слауту, колос – основу життя; три колоски – динамічність, триєдиність земного буття, прогресивний рух вперед. Колоски також символізують так звану «Трипільську культуру» – стародавню цивілізацію хліборобів на території України, зокрема Черкащини. Автори – Олександра і Микола Теліженки.

Ріки Черкащини

З давніх-давен люди селилися поблизу річок, адже вони давали людям воду, рибу, здатність пересуватися на великі відстані. І в наш час річка – безцінне багатство.

Черкаська область розташована по обидва боки могутнього Дніпра. Греки називали його Борисфеном (той, що тече з Півночі), римляни і скіфи – Данаприс («дана» – річка, «іпр» – глибока), турки – узу, а слов'яни – Дънепръ. Дніпро (старослов'ян. Слаутич) – ріка, яка тече по територіях Росії, Білорусі і України, третя за довжиною і площею басейну ріка Європи (після Волги і Дунаю). Довжина – 2201 км (у межах України 981 км). Бере початок з болота Аксенінський Мох на південних схилах Валдайської височини, впадає у Дніпровський лиман Чорного моря. Сивий Дніпро – найголовніша водна артерія України, одна з найбільш вивчених рік. Велике значення має рибальство (основні промислові види риб: лящ, судак, короп, щука, окунь, товстолобик, білий амур). Для забезпечення комплексного використання ресурсів ріки, поліпшення її екологічного стану здійснюється ряд заходів: створення станцій очищення води від нафтових та ін. забруднень, водоохоронних зон і смуг вздовж берегів Дніпра та його водосховищ, впровадження на промислових підприємствах зворотного водоспоживання тощо. Розробляються рекомендації з питань підвищення якості води і зменшення «цвітіння» води у Дніпрі та водосховищах, підвищення рибопродуктивності, зокрема за рахунок акліматизації нових видів риб тощо.

Краса ріки надихала багатьох письменників, художників, поетів, композиторів.

«Чудовий Дніпро у тиху погоду, коли вільно і плавно мчить крізь ліси і гори повні води свої», – писав Микола Гоголь.

Акровірш

Давно ця річка славна

Народи три єднає.

І в Чорне море плине.

Простори України

Розкішно прикрашає,

Очиці милує дитини.

Микола Романченко

Одна з найбільших приток Дніпра в нашій області – річка Рось. Блакитними стрічками прикрашають наш край Тясмин, Вільшанка, Супій, Сула. На заході області течуть Гнилий Тікач, Гірський тікач.

Як народжувався Дніпро

Легенда

У могутнього Дніпра – Славуті, що котив свої хвилі до Чорного моря, було багато сестер і братів. Та Десні завжди хотілося бути у всьому першою. Вона прудко бігла до моря, щоб випередити брата. Та як не поспішала, Дніпро її все ж перегнав. Перетнув дорогу. Стала Десна притокою Дніпра. Влила свої води в його могутню течію.

Зачувши про змагання брата й сестри, і Сож схопився. Пустився щодуху через пущі й нетрі, через непролазні болота й темні ліси. Розмиває трясовини, поглиблює яруги, рве коріння дубів. Спішить навперейми Дніпру.

Побачив те яструб і сказав Дніпрові, аби той біг швидше. Пливе Славута, гори перерізає, кам'яні пороги розриває. Ніяких перешкод не обминає.

Покликав Сож на поміч ворона. Умовив його летіти, скільки є сили, та обігнати Дніпро. А як випередить хоч трохи, то щоб каркнув тричі. А сам тим часом у землю заховався, перепочити вирішив, сили набратися, поки ворон голос подасть.

Але тут яструб важким каменем впав на ворона. І той закаркав раніше, ніж випередив Дніпро. А Сож, почувши це, вихопився з-під самої землі і з розгону вскочив у Дніпро.

Ось так завершилося це змагання. Сожу, як і Десні, випала доля стати притокою Дніпра.

Поетичні рядки

* * *

Черкащино! Зоря моя єдина!
Струмочок чистий, як струна бринить.
Мій краю рідний! Пісня тополина!
Хіба тебе я можу не любити?!
Твої вітри крилаті, світанкові
Мене вели по тисячі доріг.
Шевченкові слова добра й любові,
Як слово батьківське в душі своїй зберіг.

Яка краса навкруг! Ви подивіться –
Широким нивам не знайти кінця!
І золотисте полум'я пшениці,
Неначе сонце зігрівало серця.
Черкащино, зоря моя єдина!

Володимир Даник

Черкащино, моя ти вишиванко

Черкащино, моя ти вишиванко!
Родюча, щедра, лагідна земля.
Рожевим вишиватиму світанки,
зеленим вишиватиму поля.
Сорочка біла Батьківщини-неньки.
На ній червоним шию імена:
Залізняка, Хмельницького, Шевченка,
А золотом – пшеницю на полях.
Черкащино, ти – центр України.

За хліб, за сіль низький тобі уклін.
Стібками чорними я вишиваю війни,
голодомор, чорнобильський полин.
Хрестом бузковим мережую квіти,
А гладдю – хвилі сивого Дніпра.
Прикрашу небо синім шовком шите
Стібками миру, щастя і добра.

Душа моя до самого останку
З тобою буде в будні і свята,
Черкашино – моя ти вишиванко,
Земля козацька вічна і свята.

Галина Анічіна

Ой ти земле черкаська!

Полину сивий смуток
Чебрецями запах,
Кучерявиться рута
У медових садках.
І ромашок пелюстки
Колихають любов,
Неба ж синього згустки
У волошечках знов.
Жайвір голосно сипле
Чисту пісню-росу:
На рожевії личка,
На здоров'я, красу.
І земля в сонцесяї
На яснім рушнику
Піднесла урожаєм
Ще й любові ріку,
Щоб добром, щастям, миром
Довго повнився світ,
У надії і вірі
Український був рід!..
А пшениця і жито –
У зерні золотім,
І вчувається: «Жити!
Хай щасливиться всім!»
Ой ти земле черкаська,
Зароди на віки,
У теплі та у ласці
Щоб ясніли роки.
Ти ж – колиска Поетів,
Джерело чистоти,
Що підносить у злети
До своєї мети.

Ти – криниця прадавня,
Що зоріє добром,
Щедро мудрістю повна,
Материнським теплом.
У врожаї і щасті
Зароди на життя...
Ой ти земле черкаська,
України дитя!

Тетяна Нарчинська

Дума про Черкащину

Звідки я питаєте,
Хто в моїй рідні?
Ожили у пам'яті
Роки бунтівні!
З висоти сучасної
Оглядають путь –
Ген пісні Тарасові
В майбуття ідуть...
Героїчна вдачею,
Славиться вона –
Гомінка Черкащина,
Рідна сторона.
Явори задумані,
Як літа мої...
Від Черкас до Умані
Линуть солов'ї.
Героїчна вдачею,
Славиться вона –
Гомінка Черкащина,
Рідна сторона.

Володимир Задорожний

Черкащині

(Уривок)

Вкраїни рідної окраса,
Земля безсмертного Тараса!
Хоч відшуміли, відгули,
Але у серці проросли
І думи й плач, тяжка неволя,
Далеких прадідів зла доля.
Не зна історія зупину.
Твої тополі і калини,
Твої Дніпро і Тясмин, Рось
Знесли усе, що довелось.
На кручах цих, від рясту синіх,
Лунає слава Чигирина.

Де розцвітають в полі маки,
Навік заснули гайдамаки...

Людмила Тараненко

* * *

Моя криниця – край козацький,
Буя Кирилівка в садах,
І Чигирин, і річка Тясмин,
Що вічно в'ється в рівчаках.
А за горою – і Козацьке,
І біла хата у садку.
Де рідна, ніжна, люба мама
Мене гойдала в сповитку.

І над колискою співала:
«Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Та соловейко не дає...»
Вірші поета. Люба мамо, –
Струмок життя, ні – джерело,
Як вщерть наповнена криниця –
Лишає в душах нам добро.

Козацький край – лани широкі.
Безмежжя зораних степів
І – «ми». Хто «ми?» Авжеж нащадки
Преславних лицарів-дідів...

Галина Красицька

* * *

Може десь земля є краща й вища,
А над нею – небо золоте,
Та мені найкраща та, де вишня,
Та, де вишня мамина цвіте.

В. Радиш

Черкаси

Спадають до Дніпра, мов сходинки, тераси,
На рівному плато – будинки і сади.
Це – місто вільних козаків – Черкаси
То князь Мстислав полки привів сюди.
Столиця гетьманства – тепер велике місто
Студентів, хіміків, учених і майстрів, –
Перлина українського намиста,
Оброблена руками трударів.

Й.Спектор

Канів

На Канівських схилах – Чернеча гора,
Під тою горою – сиві хвилі Дніпра...
І думає думу великий Тарас

Про милу Вітчизну, про майбутнє, про нас.

Й.Спектор

Корсунь-Шевченківський

З гранітних брил не змиє сива Рось
Живої пам'яті прадавньої звитяги:
Знамено русичів над Хоросунем зайнялось
І похилило грецьких воїв стяги.
Під Корсунем шляхетські хоругви
Здолав Богдан. А через три віки
Штандарти – символи фашистської наруги –
Були поламані на берегах Росі-ріки.

Й.Спектор

* * *

Черкащина! Твій край казковий!

В садах буя Звенигора,

Густі зелені діброви,

Дніпро і Рось – брат і сестра.

Тарасів край, Богдана слава

І пам'ять Корсуня жива....

Пісенний край твій величавий,

Навіки рідна сторона.

Й.Спектор

* * *

України рідної окраса,

Край пісень і золота – зерна.

Ти колиска нашого Тараса,

Чарівна Черкаська сторона.

Над тобою прогули сторіччя

В дзвоні пут і праведних мечів.

А сьогодні доля трудівнича

Розквіта в оселях сіячів.

Оглядаю далі придніпрові –

Й горде щастя крильми обійма.

Є краї на світі пречудові,

Та за тебе кращого нема.

П.Власюк

Черкаська земля

Музика Даценка

Слова народні

Зелені діброви, величні будови,

Гаї неозорі, поля.

Будь щедра і вільна,

Моя українська

Черкаська квітуча земля.

Тобі, наша рідна,

Багата і плідна
І шану складає народ.
Шевченків наш краю,
Про тебе співаєм,
Хай пісня луна до висот.
Зелені діброви, величні будови,
Гаї неозорі, поля.
Цвіте, наче казка,
Чудова Черкаська
Тараса Шевченка земля.

* * *

Хай наймиліша батьківська земля
Тебе на добрі вчинки окриля,
А та любов, що в серці ти зберіг,
Веде завжди на рідний твій поріг,
Бо починається від нього Україна
І рідна мова, й пісня солов'їна.

В. Дігтяр

* * *

«Софіївка» – це уманська перлина,
Немов троянда пишно розквіта.
І мова українська солов'їна
Вже звідусіль до мене доліта.
Казковий витвір розуму й природи
Оспівує життя миттєвий плін.
Наперекір всім витівкам погоди
Прийди сюди і освятися ним.

В. Дігтяр

Черкаський край

Колись створив Бог небо голубе,
І нашу землю, і зелені трави,
І воду у Росі, і жито золоте,
Й співучих птиць, що зветься солов'ями.
Людей прекрасних тут він поселив
І дав він мову щирі й гомінку
І душу дав відверту і палку,
І край назвався цей – Черкаським краєм!

Ахмедова Ірада

Чотирнадцяте грудня

У даль віків вогнем багряним
Сторінку слави впише час,
Як мужньо бились і як гнали
Ворожу зграю із Черкас.
Грудневий день цей буряно і грізно
Відкрив світанок крізь війни туман.

Грудневий день цей сятиме вічно
 В серцях і думках вдячних черкащан.
 Нам не забудь бійців Путейка,
 Вернигори в вогні заграв,
 І Молоткова і Хоменка
 І всіх, хто місто визволяв.
 Немає з нами їх на світі,
 Лягли у славі і вінках...
 На їх могилах – пламіль квітів,
 Нащадків пам'ять у віках.
 І кличуть нас на Пагорб Слави
 Їх голоси крізь дим століть.
 Сьогодні й завтра вони з нами
 В новій державі, в дні нові.

Г. Андрущенко

Черкащина заповідна

Заповідник – територія або архітектурна споруда, яка перебуває під охороною держави (з метою збереження всього природного комплексу чи пам'яток старовини...)

Заказник – це такі території, на яких охороняється частина природних комплексів, певні ділянки лісу чи степу, окремі види рослин і тварин. А у визначені строки частина природних об'єктів може використовуватись в господарській діяльності.

№	Назва	Місце знаходження	Площа	Рік заснування
1	«Закревський бір» – ботанічна пам'ятка природи	Закревське лісництво, Городищенський р-н	105,5 га	1990 р.
2	Шуляцьке болото – гідрологічний заказник	с. Пугачівка, с. Бузівка, с. Шуляки, Жашківський р-н	940 га	1993 р.
3	Липівський орнітологічний заказник (відтворення водоплавної дичини)	акваторія Кременчуцького водосховища (с. Чапаєвка - ст. Пан-ське - с. Кедина гора)	4500 га	1974 р.
4	Канівський природний заповідник	м. Канів	2027 га	1975 р.
5	Тарасів обрій – ландшафтний заповідник	Прохорівське лісництво, Канівський р-н	405 га	1990 р.
6	Урочище «школа» – зоологічна пам'ятка природи (унікальне поселення чорних бобрів)	с. Полствин, р. Росава, Канівський р-н	5 га,	1975 р.
7	«Козацький вал» – комплексна пам'ятка природи	Лисянський р-н	8 га	1975 р.
8	Русько – полянський ботанічний заказник	Русько – Полянське лісництво, Черкаський р-н	166 га	1980 р.
9	«Мошенська діброва» –	Мошенське лісництво,	19 га	1975 р.

	комплексна пам'ятка природи	Черкаський р-н		
10	«Холодний Яр» – комплексна пам'ятка природи	Креселецьке лісництво, Чигиринський р-н	553 га	1968 р.
11	Урочище «Бурти» комплексна пам'ятка природи	с. Лямівка, схил правого берега р. Сули, Чорнобаївський р-н	10 га	1975 р.
12	Жулинський ландшафтний заказник	Чорнобаївський р-н., по узбережжю р. Сули (с. Клішинці, х. Старий, с. Велика Бурімка) частково і в Полтавській області	7871,3 га	1998 р.

Тваринний світ Черкаського краю

Тваринний світ Черкащини різноманітний, але кількість особин не значна, адже багато винищено людьми.

Водяться в області косулі, зайці – русаки, дикі кабани, хижі вовки, а також лисиці, куниці. Живуть землерийні кроти, їжаки. Акліматизувалися на території області борсуки, видри, ондатри, єнотовидні собаки. У Білогірському мисливському господарстві прижилися плямисті олені, завезені з Далекого Сходу, а в Смілянському заказнику розмножуються хутрові звірі.

На полях поширені гризуни – польові миші, ховрахи, тушканчики.

У ріках водяться різні риби. Найпоширеніші соми, окуні, щуки, лящі, судаки, бички.

У заплавах рік водяться перелітні птахи: дикі качки, гуси. На луках сірі куріпки. Біля стоячих водойм багато лелек, на полях – перепілок.

Високі береги Дніпра усіяні численними норами, в яких гніздяться бджолорийки.

Прислів'я та приказки

- Вовка ноги годують.
- За двома зайцями не гонись, бо жодного не спіймаєш.
- Не бий бобра – не буде добра.
- Щур у млині не згине.
- На мені покатаються, як на їжаку.
- Вороні соколом не бути.
- Горобець маленький, а серденько має.
- Не сули журавля в небі, а дай синицю в руки.
- Не бачить сова яка сама, зате інших бачить.
- І сорока розкажує, та толку мало.
- Щебече як соловейко, кусає як гадюка.
- Риба ще у річці, а він до неї вже петрушку кришить.
- Став, як окунь проти води.
- Лякали щуку, що в озері її топоти будуть.
- Що комар, то й сила.

- Співає, як муха в глечичку.
- Цвіркун на видноті не цвірчить.
- Бджоли раді цвіту – люди літу.

Загадки

Сама мала, шубка пухка,
З гілки на гілку стрибає,
Шишки, горішки збирає. *(Білка)*

Майстер має гарний хист:
Він умить збудує міст –
Без сокири й молотка
І без жодного гвіздка! *(Бобер)*

Вдалині посеред ночі
Засвітилися хижі очі.
Мов жаринки, спалахнули,
Жахом на усіх дмухнули.
Як полинув спів протяжний,
Навіть місяць зблід відважний.
Тож чії блискучі очі
Всіх лякають серед ночі? *(Вовк)*

У біленькій козушці,
Непомітний він в сніжку,
Тільки вухами пряде,
Чи де хижий вовк не йде? *(Заєць)*

Їх, голочок, багато в мене,
Жалять, знаю достеменно,
А дітей я не колю,
Часом молочко в них п'ю.
Осінь тільки-но до лісу –
Кину бігати, в схов залізу. *(Їжачок)*

Гострий носик вона має
Слід хвостом все замітає.
Та й полює тишком – нишком
То на зайця, то на мишку. *(Лисиця)*

Довгі ноги, довгий ніс.
Прилетів – обід приніс:
Смачних жабеняток
Для своїх маляток. *(Лелека)*

Понад хмарами літає,
Пильно здобич виглядає.
Як попочає її вмити
Камінцем униз летить. *(Орел)*

Не дзвінок і не сопілка,
Й колотушка не така.
В полі чуєш її тільки,
Як по подружок виклика. *(Перепілка)*

До життя я маю хватку
Скрізь ношу з собою хатку.
Як від хатки відіб'юся,
Комусь в зуби попадуся. *(Равлик)*

Має клешні й довгі вуса.
Я і сам його боюся:
Він щипає, мов гусак,
Ну, а звуть щипаку ... *(Рак)*

Гострі зуби у кота,
Відкусив він їй хвоста.
А вона йому на те:
- Завтра хвіст мій відросте. *(Ящірка)*

Походження назв населених пунктів Черкащини

Черкаси – обласний центр Черкаської області. Одна із версій походження назви міста така. У 1282 році баскак татарський закликав черкес із П'ятигорська, заселив ними слободи під іменем козаків. Розбій і грабунки, які вони чинили, викликали численні скарги на них. Нарешті Олег, князь курський, за дозволом ханським зруйнував їх житло, багатьох з них повбивав, а інші розбіглися. Вони тривалий час чинили скрізь на шляхах грабунки, ховаючись в лісах і ярах. Багато сил потрібно було, щоб їх вигнати. Багатолюдна їх ватага, не відчуваючи для себе небезпеки, відійшла до Канева, до баскака, який визначив їм місце перебування нижче по Дніпру. Тут вони побудували собі містечко і назвали його Черкаське у зв'язку з тим, що більша частина їх була за походженням черкесами.

Перші козаки – черкаси давно перевелися, проте ж перша назва Черкас залишилася.

Городище – місто Черкаської області. Назва походить від старослов'янського слова град, город. На цій території були городища Жабокрич, Теличівка, Бугаївка. Наявність кількох поселень (городищ) на порівняно невеликій території й спричинилася до такої назви.

Жашків – місто Черкаської області. Дослідник Л.І. Похилевич наводить переказ, за яким Жашків раніше називався Рашковом.

Краєзнавець Г.Ю. Храбан говорить, що місто дістало назву від імені Жашко, яке мав перший поселенець. Це місто існувало на Україні ще в XVI ст.

Звенигородка – місто Черкаської області. Виникло за часів Київської Русі. За легендою, воно стояло поблизу сучасного міста навколо насипаної гори. На одній із веж висів дзвін, що ним попереджали містян про наближення ворога чи скликали на раду. Тому й місто назвали Звенигородом, а пізніше Звенигородкою.

Золотоноша – місто Черкаської області. Лежить на р. Золотоношці, від найменування якої, гадають, і пішла назва міста. Річку названо так за дно, вкрите піщаними наносами, що виблискують, наче золото. Ця назва викликала ряд «золотих» легенд. За однією, у річці затоплено татарські човни із золотом. За другою (її навів М.О. Максимович) – Золотоноша була збірним місцем податків князя Вишневецького, що їх сюди приносили переважно золотом.

Канів – місто Черкаської області. Вперше згадується 1147 р. Про походження назви є кілька гіпотез. Одні тлумачать її з тюркської як «ханський перевіз», другі – як «місце крові» – від жорстоких кровопролитних битв у цій місцевості. Народний переказ пов'язує назву з птахом каня (хижак із родини яструбових, схожий на шуліку). З.А. Никонов виводить назву з особового імені Кань або Кан з суфіксом належності -ів.

Корсунь-Шевченківський – місто Черкаської області. Засновано при впадінні р. Форсунки в р. Рось. Назву пов'язують із кримським Корсунем (Херсонесом). За переказами, вихідці з Криму після хрещення Русі були священиками Київської десятиної церкви. Діставши від князя Володимира право збирати данину на Надроссі, вони нібито й дали назву поселенню, що своєю природою нагадувало їм рідний південний Корсунь. 1944 р. м. Корсунь було перейменовано в Корсунь-Шевченківський на честь Т. Г. Шевченка, який народився поблизу в с. Моринцях і бував у Корсуні 1859р.

Мокра Калигірка – селище міського типу Черкаської області. Згадується на початку XVIII ст. За народними переказами, назва виникла від того, що в селищі стояв караул російських військ (нібито внаслідок видозміни слова «караул» з'явилося Калигірка). Можливо, що безіменний струмок, на якому лежить селище, мав колись назву Калигірка. Дехто виводить калга від словосполуки калга султан – «намісник хана». Імовірно, що в основі «калга» лежить старотюркське келгін – «повінь» або ж кол – «водоймище».

Монастирище – селище міського типу Черкаської області. Деякі дослідники говорять про існування на цьому місці великого поселення перед татарською навалою. До того часу належить і заснування монастирів. На місці одного з них відновилося поселення, яке дістало назву Монастирище.

Сміла – місто Черкаської області. Дехто вважає, що місто дістало свою назву за активну участь і сміливість його населення в боротьбі проти загарбників. За легендою, назва походить від імені дівчини Сміли, яка під час татарського нападу показала дорогу руським воїнам. Науковці розглядають цю

назву як балтійську й виводять з литовського smill- «пісок». Отже, «смiла» – це значить «пiщана».

Умань – мiсто Черкаської облaстi. Лежить на р. Уманка. За одним переказом, давнiше звалося Умiнь вiд тих умiльцiв-майстрiв, якi нiбито втекли сюди з Києва пiд час татарської навали. За другим, – мiсто дiстало назву вiд р. Ума, що згадується в лiтописi. Гiдронiм виводять вiд давньоруського уманья – «покинута людми земля, закуток, небезпечний для життя». За третiм, – поселення тут заснували переселенцi з Полiсся з-понад р. Уманки.

Чигирин – мiсто Черкаської облaстi. Назва, як гадають дослiдники, походить вiд слова чагарник. Отже, Чигирин – «мiсцевiсть, покрита чагарниками». За другим переказом, у цьому мiстi на перехрестi шляхiв стояла криниця, бiля якої висiв чигир – «дерев'яний черпак для води». Письменник В.І. Дарда подає ще один переказ, який виводить топонiм вiд назви чудодiйної отруйної й цiлющої чигар – трави. Присвiйний суфiкс -ин дає пiдставу припустити, що назва походить вiд особового iменi. В документах давнього часу трапляється прiзвище татарина Чигир-богатиря.

Черкащина-вишиванка

З давнiх-давен Черкащина славилася своїми вишивками. Ними оздоблювали рушники, фiранки, скатертини, постiль, жiночий та чоловiчий одяг. Особливої уваги надавали рушникам – старовинним оберегам дому, родини. У давнину рушник, вишитий вiдповiдними вiзерунками-символами, був неодмiнним атрибутом багатьох обрядiв: з рушником приходили до породiллі вшанувати появу нової людини, зустрічали i проводжали дорогих гостей, справляли шлюбнi обряди, проводжали в останню путь, прикрашали образи та накривали хлiб на столi. На Черкащинi у вишивках переважали червоний та чорний кольори, на лiвому березi Днiпра вишивали бiлими нитками по бiлому полотнi. Пiсня i вишиванка допомагають знайти мiстки мiж людськими душами.

Дiвчина, перед тим як вийти замiж, мала вишити не менше 20 сорочок на всi випадки життя. Вийшовши замiж вишивала для родини. Вишиваючи для родини, плакала, молилась, просячи хорошої долi близьким.

З козацької доби на Чигиринщинi вiдома легенда про мамину вишивку.

Мама вишила сину сорочку i склала в скриню. Пiд час турецької навали, коли загинули всi дорослi чоловiки, на захист своєї землi стали 17-рiчнi юнаки. Вiдправляючи сина з дому, мама одягла на нього вишиту сорочку. У той час, коли молодi юнаки вийшли назустрiч вороговi, зiйшло сонце i кожна мамина сльозина засяяла на сорочцi златом та сiблом, рiзнокольоровими каменями i заслiпила очi вороговi. Ворог не знав куди йти i вiдступив. Мамина сорочка врятувала синiв.

Игри дiтей Черкащини

Гра, записана М.В. Катинiс, Мошурiвська загальноосвiтня школа I-III ступенiв Тальнiвської районної ради

Голубка

**А ми коло обступили
І голубку (голуба) запросили.
Ти, голубко, добре знаєш,
Кого любиш – вибираєш.**

Діти вибирають дівчинку – голубку, або хлопчика – голуба і рухаються по колу. Голубка, тріпочучи крильцями, рухається всередині кола в протилежному напрямку. На слова «Ти, голубко, добре знаєш» діти підходять до голубки і відходять назад. Коли діти зупиняються, голубка запрошує в коло хлопчика-голуба. Тепер ведучим буде хлопчик.

Гра, записана О.О.Пересунько, Стецівська загальноосвітня школа I-III ступенів Звенигородської районної ради

Дощик

Ведучий – кашовар з горщиком та дерев'яною ложкою ходить по колу і «варить» кашу, «вимішує» її ложкою. Діти, узявшись за руки, ходять навколо нього і промовляють:

**Іди, іди, дощику,
Зварим тобі борщику
У новому горщику.
Тобі каша, а нам – борщ,
Щоб густіший ішов дощ.**

Діти зупиняються, а кашовар, заплющивши очі, обертається, піднявши руки з горщиком догори. Потім прямує до дітей і вручає гравцеві горщик, не відкриваючи очі. Останній стає кашоваром. Коли гра набридає, діти промовляють:

**Дощику, дощику, перестань!
Ми поїдемо на баштан,
Та візьмемо диньку,
Усім по шматочку,
А тобі – ціленьку!**

Підстрибуючи на одній нозі, розбігаються.

Цікаві завдання

- Намалюйте найстаріший і найсучасніший будинок, який ви бачили у своїй місцевості.
- Попросіть дорослих показати старовинні вишивки. Опишіть їх.
- Змоделюйте старовинний одяг, який носили на Черкащині. Які елементи старовинного одягу використовуються в сучасний час.
- Які повір'я, забобони знають ваші рідні? Запишіть їх.
- Створіть альбом пам'ятних місць вашого міста (села). Складіть план подорожі.
- Випустіть власну листівку про свій рідний край.

- Виготовте плакат про свій рідний край.
- Розпочніть проект «Т.Г. Шевченко – художник».
- Зберіть легенди рідного краю.
- Дізнайтесь про видатних людей своєї місцевості.
- Створіть рекламу:
 - Тарасовій горі в Каневі;
 - місцям на Черкащині, де побував Шевченко;
 - своєму улюбленому куточку природи.

Малюнок «Мій улюблений куточок рідного краю»

Запропонуйте учням пригадати місце в рідному краю, яке їм найбільше подобається та поділитися своїми враженнями з друзями. Після короткого обміну думками – намалювати улюблений куточок Черкащини.

Як варіант, подумати, щоб учні хотіли подарувати улюбленому місцю і намалювати свій подарунок.

Незакінчені речення

Черкащина – це ...

Думаю, що мій рідний край у майбутньому буде... .

Як би я вибирав місце для життя, то

Для того, щоб мій край став багатим, потрібно... .

Хоч ми іще малі, але для процвітання нашого краю ми можемо... .

Сенкан

Запропонуйте дітям скласти сенкан за схемою:

Тема (один іменник)

Опис (два прикметника)

Дія (три дієслова)

Відношення (фраза з 3-4 слів)

Перефразування змісту (слово чи словосполучення)

Наприклад:

Черкащина

Багата, велична,

Розвивається, співає, дарує

Земля безсмертного Тараса

Рідний край.

Грунування

До ключового слова «Черкащина» дібрати слова, які спадають на думку.

РІДНИЙ КРАЙ

СЕЛА

МІСТА

РІЧКИ

ЛІСИ

ПОЛЯ

ЗАПОВІДНИКИ

ЧЕРКАЩИНА

ЛЮБИТИ

ЗЕМЛЯ

КОЗАКИ

ШКОЛА СІМ'Я

Аукціон слів

Дібрати якомога більше ознак, які б починалися на подані літери і характеризували Черкаський край.

Ч (чарівний, чудовий, чепурний, чесний)

Е (енергійний, ерудований, естетичний)

Р (розумний, розкішний, рідний, розвинений, різноманітний)

К (красивий, квітучий, казковий, коханий, козацький)

А (аграрний, активний)

Щ (щасливий, щирий, щедрий)

И (ич який)

Н (неосяжний, найкращий, незалежний, неозорий)

А (авторитетний)

«Я знаю 5 назв у Черкаській області....»

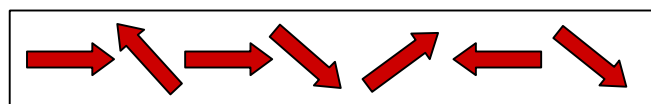
1. Міст (сіл):
2. Сіл мого району:
3. Річок:
4. Птахів:
5. Тварин:
6. Рослин:
7. Видатних людей:
8. Пам'ятних місць:

Розшифровки

Розшифрувати назви міст Черкаської області, використовуючи ключ.

1)

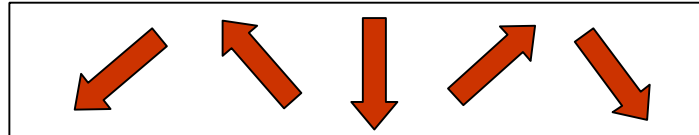
Е	Р	С	А
*	Ч	К	И

2)

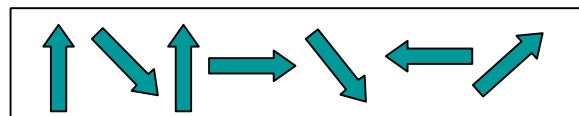
А	І	*
----------	----------	---

Н	К	В
---	---	---

3)

Ч	Г	И	Н
*	И	И	Р

Дім, де живе любов

Запропонуйте дітям уявити Черкащину єдиною великою домівкою, яку вони збудують із чарівних цеглинок-доброчинностей. Кожна цеглинка – моральна цінність. Діти мають перерахувати ці цінності і намалювати словесно дім, який вони із них побудують.

Гімн Черкащині

Діти стають в коло. Кожен із них говорить побажання для розквіту Черкащини. Учитель слідкує і допомагає, щоб побажання не повторювалися.

Веселка мого краю

Намалювати свій край усіма кольорами веселки.

Щоб наша земля стала чистішою

Об'єднайте дітей у групи. Запропонуйте дітям кожної групи уявити себе жителями лісу, парку, поля, лугу, річки, озера нашого краю. Попросіть їх записати все, що потрібно для нормального і зручного життя в їхньому довкіллі. Наприклад, якщо діти – жителі лісу, їм необхідні: чисте повітря, чисті джерела, відсутність сміттєзвалищ, догляд за хворими деревами, заборона на полювання звірів та птахів і т.д.

Потім складаються загальні списки всіх необхідних умов для нормального і комфортного життя у довкіллі Черкащини. Дітям пропонується

подумати, що необхідно зробити для того, щоб життя навколо них стало кращим. Всі думки дітей вчитель записує і разом складають план покращення екології Черкаського краю.

Мудрі закони

Запропонуйте дітям уявити, що їх назначили правителем Черкащини і їм необхідно розробити для жителів краю три важливих закони, завдяки яким:

- всі діти у вашій області з раннього віку будуть піклуватися про своїх батьків;
- у вашій області люди будуть мало хворіти;
- кожна людина буде займатися своєю улюбленою справою.

Наприклад, щоб у країні мало хворіли, необхідно:

1. Розвести по всій країні якомога більше садків, городів, і теплиць, щоб фрукти і овочі можна було купити круглий рік і знизити на них ціни.

2. З раннього віку батьки повинні розповідати дітям про користь фруктів і овочів. У школах діти мають здавати екзамени про користь для здоров'я тих чи інших продуктів і як правильно готувати їжу, щоб у ній зберігались вітаміни.

3. По всій області (країні) побудувати велику кількість спортивних комплексів, площадок, басейнів. Кожна людина повинна протягом дня протягом 2-3 годин присвятити заняттю якимось видом спорту і вести здоровий спосіб життя.

Після того, як всі діти розроблять закони для свого краю і презентують їх, із всіх законів, розроблених дітьми, створюється єдиний кодекс законів із заданих проблем.

Завдання для роботи з картою Черкаської області

1. Відшукайте на карті Черкаської області населений пункт, у якому ви проживаєте.

2. Користуючись картою, дізнайтеся, як проїхати від вашого населеного пункту до Черкас, Умані, Канева, Кам'янки, Чигирини і т.д.

3. Які населені пункти розташовані на берегах Дніпра у Черкаській області?

4. Створіть карту маршруту до певного пам'ятного місця Черкащини.

5. Здійсніть уявну подорож по Дніпру.

6. На карті з'єднайте стрілками свій населений пункт з місцями, де проживають ваші родичі.

Конкурси

Конкурси малюнків:

- «Мій рідний край - моя земля!»
- «Черкащино, моя ти вишиванко»
- «Ілюстрації до творів Т.Г.Шевченка»

Конкурси декламаторів:

- «Мій краю рідний! Пісня тополина!
Хіба тебе я можу не любити?!»
- «Черкащино, зоря моя єдина!»
- «Прийми, Тарасе, в дар цю пісню»

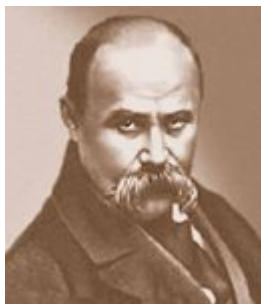
- «Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття,
І голос твій нам душі окриля...»

Акції

- «Подаруй нове життя джерелу».
- «Ліс – наше багатство, бережи його!».
- «Птахи – наші друзі».
- «Хай квітне земля першоцвітами».

II. Наш Тарас Шевченко – сонце України

Коротка біографія Тараса Шевченка

(1814 – 1861)

Тарас Григорович Шевченко народився 25 лютого (9 березня за н. ст.) 1814р. в с. Моринці Звенигородського повіту Київської губернії. Його батьки, що були кріпаками багатого поміщика В. В. Енгельгардта, незабаром переїхали до сусіднього села Кирилівки.

1822р. батько віддав його “в науку” до кирилівського дяка. За два роки Тарас навчився читати й писати, і, можливо, засвоїв якісь знання з арифметики.

Після смерті у 1823р. матері і 1825р. батька Тарас залишився сиротою. Деякий час був “школярем-попихачем” у дяка Богорського. Вже в шкільні роки малим Тарасом оволоділа непереборна пристрасть до малювання. Він мріяв “сделаться когда-нибудь хоть посредственным маляром” і вперто шукав у навколишніх селах учителя малювання. Та після кількох невдалих спроб повернувся до Кирилівки, де пас громадську череду і майже рік наймитував у священника Григорія Кошиця.

Наприкінці 1828 або на початку 1829р. Тараса взято до поміщицького двору у Вільшані, яка дісталася в спадщину П. Енгельгардту. Восени 1829р. Шевченко супроводжує валку з майном молодого пана до Вільно. У списку дворових його записано здатним “на комнатного живописца”. Усе, що ми знаємо про дитину й підлітка Шевченка зі спогадів і його творів, малює нам характер незвичайний, натуру чутливу й вразливу на все добре й зле, мрійливу, самозаглиблену і водночас непокірливу, вольову і цілеспрямовану, яка не задовольняється тяжко здобутим у боротьбі за існування шматком хліба, а прагне чогось вищого. Це справді художня натура. Ці риси “незвичайності” хлопчика помітив ще його батько. Помираючи, він казав родичам: “Синові Тарасу із мого хазяйства нічого не треба; він не буде абияким чоловіком: з його буде або щось дуже добре, або велике ледащо; для його моє наслідство або нічого не буде значить, або нічого не допоможе”.

У Вільно Шевченко виконує обов'язки козачка в панських покоях. А у вільний час потай від пана перемальовує лубочні картинки. Шевченка віддають вчитися малюванню. Найвірогідніше, що він короткий час учився у Яна-Батіста Лампі (1775 — 1837), який з кінця 1829р. до весни 1830р. перебував у Вільно, або в Яна Рустема (? — 1835), професора живопису Віленського університету. Після початку польського повстання 1830р. віленський військовий губернатор

змушений був піти у відставку. Поїхав до і його ад'ютант Енгельгардт. Десь наприкінці лютого 1831р. Шевченко у валці з панським майном помандрував до Петербурга.

У 1832р. Енгельгардт законтрактує Шевченка на чотири роки майстрові петербурзького малярного цеху В. Ширяєву. Разом з його учнями Шевченко бере участь у розписах петербурзьких театрів.

У 1835р. з Шевченком познайомився учень Академії мистецтв І. Сошенко. Він робить усе, щоб якось полегшити його долю: знайомить з Є. Гребінкою і конференц-секретарем Академії мистецтв В. Григоровичем, який дозволяє Шевченкові відвідувати рисувальні класи Товариства заохочування художників. Згодом відбувається знайомство Шевченка з К. Брюлловим і В. Жуковським. Вражені гіркою долею талановитого юнака, вони 1838р. викупають його з кріпацтва.

21 травня 1838р. Шевченка зараховують стороннім учнем Академії мистецтв. Він навчається під керівництвом К. Брюллова, стає одним з його улюблених учнів, одержує срібні медалі (за картини “Хлопчик-жебрак, що дає хліб собаці” (1840), “Циганка-ворожка” (1841), “Катерина” (1842)). Остання написана за мотивами однойменної поеми Шевченка. Успішно працює він і в жанрі портрета (портрети М. Луніна, А. Лагоди, О. Коцебу та ін., автопортрети).

Вірші Шевченко почав писати ще кріпаком, за його свідченням, у 1837р. Пробудженню поетичного таланту Шевченка сприяло, очевидно, знайомство його з творами українських поетів (Котляревського і романтиків). Кілька своїх поезій Шевченко у 1838р. віддав Гребінці для публікації в українському альманасі “Ластівка”. Але ще до виходу 18 квітня. З'являються перші збірки Шевченка – “Кобзар”, 1840 р. та “Ластівки”, 1841 р.

Навчаючись у Академії мистецтв і маючи твердий намір здобути професійну освіту художника, Шевченко, дедалі більше усвідомлює своє поетичне покликання. Він пише поеми, драми, вірші.

Перша подорож Шевченка на Україну продовжувалася близько восьми місяців. Вийшовши з Петербурга у травні 1843р., поет відвідав десятки міст і сіл України (рідну Кирилівку, Київ, Полтавщину, Хортицю, Чигирин тощо). Спілкувався з селянами, познайомився з численними представниками української інтелігенції й освіченими поміщиками. На Україні Шевченко багато малював, виконав ескізи до альбому офортів “Живописна Україна”. Єдиний випуск цього альбому вийшов 1844р. у Петербурзі.

Весною 1845р. Шевченко після надання йому Радою Академії мистецтв звання некласного художника знову повертається в Україну, де багато подорожує (Полтавщина, Чернігівщина, Київщина, Волинь, Поділля), записує народні пісні, малює архітектурні й історичні пам'ятки, портрети й краєвиди. З жовтня по грудень 1845р. поет переживає надзвичайне творче піднесення, пише багато творів.

5 квітня 1847р “за створення підбурливих і найвищою мірою зухвалих віршів” Шевченка було заарештовано, згодом призначено рядовим до Окремого Оренбурзького корпусу. На вироку цар Микола I дописав: “Під найсуворіший

нагляд із забороною писати й малювати”. Були заборонені й Шевченкові книжки. Всупереч цьому, з негласного дозволу безпосереднього начальства на заслання він зробив сотні малюнків і начерків — переважно пейзажів, а також портретів і жанрових сцен.

1 травня 1857р. було дано офіційний дозвіл звільнити Шевченка з військової служби зі встановленням за ним нагляду і забороною жити в столицях.

У кінці березня 1858 р. Шевченко приїхав до Петербурга. Літературно-мистецька громадськість столиці гаряче зустріла поета. В останні роки життя він бере діяльну участь у громадському житті, виступає на літературних вечорах, стає одним із фундаторів Літературного фонду, допомагає недільним школам в Україні.

Влітку 1859 р. Шевченко відвідав Україну. Зустрівся в Кирилівці з братами й сестрою. Мав намір оселитися на Україні. Шукав ділянку, щоб збудувати хату. Та 13 липня біля с. Прохорівка його заарештували. Звільнили через місяць і запропонували виїхати до Петербурга.

У ці роки Шевченко багато працював як художник, майже цілком присвятивши себе мистецтву офорта, багато в чому збагативши його художньо-технічні засоби (1860р. Рада Академії мистецтв надала йому звання академіка гравірування). До активної поетичної творчості Шевченко повернувся не відразу: 1858р. у Петербурзі написав лише два вірші, 1859р. – 11 і велику поему “Марія”, а 1860р. – 32.

У січні 1860р. під назвою “Кобзар” вийшла збірка, яка складалася з 17 написаних до заслання поезій.

Заслання підірвало здоров'я Шевченка. На початку 1861р. він тяжко захворів і 10 березня помер. Похований був на Смоленському кладовищі у Санкт-Петербурзі. Через два місяці, виконуючи заповіт поета, друзі перевезли його прах на Україну і поховали на Чернечій (тепер Тарасова) горі біля Канева.

Шляхи України у Каневі сходяться

Залите яскравим сонячним світлом, потопає в буянні зелені невеличке українське містечко Канів. Здавалося б, зовні непримітне, воно є справжнім серцем української культури, центром духовного життя.

Не лише в народних прислів'ях стверджується, що «Шляхи України у Каневі сходяться» і «Ніде не будь, а в Каневі побувай, з Чернечої гори на світ подивися», це підтверджує саме життя.

З усіх кінців України та з далекого зарубіжжя їдуть до Канева люди, щоб вклонитися могилі Тараса Григоровича Шевченка, великого українського поета, художника, національного генія, який все своє життя присвятив боротьбі за вільну і незалежну Україну. За своє коротке життя Тарас Григорович зумів передбачити далекі ідеали свого народу. Його творчість виникла з глибини народної історії і спроектована в майбутнє. Його ім'я стало символом пригноблених всього світу, а образ Шевченка став святинєю кожного українця.

На величному пагорбі, на висоті 55 метрів над рівнем сивочолого Дніпра, знаходиться могила Великого Кобзаря. Відвідувачів зустрічає монументальна

гранітна постать Тараса. Подолавши 342 сходинки, опиняєшся в мальовничому місці з величезними віковими деревами. Екскурсивод запрошує всіх до музею Тараса Шевченка. Відреставрована ошатна будівля радо відкриває двері відвідувачам. Колекція музею нараховує понад 20000 унікальних пам'яток, окрасою яких є меморіальні речі та офорти Тараса Шевченка, рідкісні видання його творів, високохудожні твори українських та зарубіжних митців, шедеври народної художньої творчості.

За період літніх канікул у червні місяці 2013 року в рамках проведення навчальних екскурсій та навчальної практики Шевченківський національний заповідник відвідали учні шкіл Кіровоградської, Вінницької, Черкаської, Тернопільської, Сумської областей; кількох шкіл та колегіуму м. Біла Церква; багатьох шкіл та ліцеїв м. Києва та Київської області. Залучаються до проведення екскурсій також вихованці гуртків туристсько-краєзнавчого спрямування позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладів. Разом з учнями до Тараса приїжджають також їх наставники, вихователі, вчителі. Це дає їм чудову нагоду стати ближчими зі своїми вихованцями, краще зрозуміти один одного, обговорити екскурсію, підготувати і провести виховні заходи, спрямовані на засвоєння здобутків української національної культури.

Найбільшу увагу відвідувачів, зазвичай, привертають автопортрети художника та особисті речі Тараса. Вони розкривають Шевченка як звичайну людину, з притаманними йому вподобаннями, індивідуальними рисами характеру, особистісним ставленням до життя.

Викликає зацікавленість українська хата під солом'яним дахом, в одній кімнаті якої жив Іван Ядловський, хранитель Тарасової оселі, в іншій зберігаються експонати першого народного музею Кобзаря «Тарасова світлиця» (1884-1936 роки). «Шевченкова алея» запрошує ще раз зустрітись з невмирущими персонажами літературних творів поета. Все тут сповнене духом поета, його безсмертними ідеями. І хочеться сказати словами вірша:

Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття,
І голос твій нам душі окриля,
Встає в новій красі, забувши лихоліття,
Твоя, Тарасе, звільнена земля.

Електронний ресурс: <http://iitzo.gov.ua/shlyahy-ukrajiny-u-kanevi-shodyatsya/#more-4585>

Вірші про Т.Г. Шевченка

Акрівіри

Ти мусиш нам співця назвати,
Адже умів лиш він один
Рабів німих так захищати.
А хто так оспівав, як він,
Садок вишневий коло хати?

Дмитро Білоус

Портрет Тараса Шевченка

До мене сьогодні всміхнувся Шевченко

З картини, що там на стіні.
Читає пісні його залюбки ненька,
Розказував батько мені:
Як вівці він пас – ще малий був хлопчина,
А виріс – великий дав дар:
Для всіх поколінь, для всієї України,
Цю книгу, що зветься "Кобзар".
Як книгу святу берегли ми завзято,
З собою забрали у світ,
Як слово Тараса завжди зберігати,
Великий усім заповіт.
Буду й я любити Україну рідненьку,
То може й мені ще не раз
З картини ласкаво всміхнеться Шевченко,
Наш Батько, великий Тарас.

Леся Храплива

Тарас Шевченко

Іде весна, іде ясна,
Мов квітка розвилася,
І спогад нам несе вона
Про віщого Тараса.
Що більше сотні тому літ
Умер в чужій країні,
Та славний він на цілий світ,
Його всі знають нині.
Багато зла перетерпів,
Назвав лихої долі,
Милий остався без батьків
І вівці пас у полі.
Дідусь розказував не раз
Про козаків завзяття,
І слухав залюбки Тарас,
Блищали оченята.
Та пан Тараса в слуги взяв:
Картав, карав щоднини.
Тарас же нишком малював
Із панських стін картини.
Застав при малюванні раз
В саду його Сошенко.
Поміг, що вільним став Тарас,
Що вчитись став Шевченко.
Його пізнали малярі,
Хвалили вдале діло.
Але злякалися царі:
– Він вірші пише сміло!

Бо в віршах пригадав Тарас,
Як нарід жив на волі,
Як козаки в воєнний час
Перемагали в полі.
Бо в віршах тих розповідав,
Як добре вільним бути,
Яка невольникам біда,
Як гнобить ворог лютий.
Які степи, який Дніпро
І українські люди,
Як переможе ще добро
І весело всім буде.
Злякавсь, що пісня голосна,
Московський цар поганій,
Тараса в чужину прогнав,
Закув його в кайдани.
Та ще й писати наказав
Московський цар лукавий.
А все ж таки Тарас писав,
Ховав вірші в халяві.
І так в пустелі, в чужині
У самоті томився,
Писав про Рідний Край пісні
І Богу все молився.
Як проминуло десять літ,
Вернувся він на волю,
Та невеселий був той світ,
Ридало серце з болю.
Замовкло серце Кобзаря
У чужині холодній,
Та слово, ясне, мов зоря,
Нам світить досьогодні.
І кожен раз в весняний час
Всі українські діти
Згадають: нас любив Тарас!
Йому дарують квіти.
Сповнить Тараса Заповіт
Ніхто з нас не забуде!
І хоч минула сотня літ,
Він завжди з нами буде!

Леся Храплива

Кобзар

Маю я книжок багато,
Та найбільший маю дар:
– Чемна ти! – сказав раз тато,

Дарував мені «Кобзар».
В «Кобзарі» садки квітучі
І на конях козаки,
І русалки там на кручі...
Мов найкращі це казки!
Я вже вмію «Гамалію»
І «Підкови» вмію пів,
І колись вернутись мрію
До Тарасових степів.
Як Тарасові віддячу,
Що мене так гарно вчить?
Не годиться – добре бачу
Бути винній і на мить!
Я буду його читати
За усе, що нам зробив,
Пильно мову цю вивчати,
Що її він так любив.
Він тоді на мене гляне
Зі стіни, з-під рушника:
– Справді, вчиться непогано –
Славна дівчинка така!
Леся Храплива

Пам'ятка

Сьогодні в нас велике свято,
у дім народний люд прийшов.
Прийми, Тарасе, в дар цю пісню,
з якою в серце нам ввійшов.
А пісня ллється і палає,
дає жалю і веселить.
З тобою наша Україна
зі сну збудилась, вже не спить.
Співає вся тобі Вкраїна
від Дону до Карпатських гір.
Несуть тобі вінки пахучі.
Повір, Тарасе, в нас повір.
Бо наш народ завжди з тобою,
з тобою станемо в ряди,
з тобою вийдемо з двобою,
з нужди, розрухи і біди.
Коли дійдемо до вершини
до сонячного звабника,
засіємо з тобою зерна
здоров'я, ласки на віка!

Анна Бойко

Поезії для дітей Т.Г. Шевченка

Світає, край неба палає

Світає, край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє.
Степи, лани мріють;
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились;
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем.
І все то те, вся країна
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною росою.
Споконвіку вмивається,
Сонце зустрічає...
І нема тому почину,
І краю немає!

*Над Дніпровою сагою **

Над Дніпровою сагою
Стоїть явор меж лозою,
Меж лозою з ялиною,
З червоною калиною.
 Дніпро берег риє-риє,
 Яворові корінь миє.
 Стоїть старий, похилився,
 Мов козак той зажурився.
Що без долі, без родини
Та без вірної дружини,
І дружини і надії
В самотині посивіє!
 Явор каже: – Похилюся
 Та в Дніпріві скупаюся. –
 Козак каже: – Погуляю
 Та любую пошукаю. –
А калина з ялиною
Та гнучкою лозиною,
Мов дівчаточка із гаю

Вихожаючи, співають;
Повбирані, завітчані
Та з таланом заручені,
Думки-гадоньки не мають,
В'ються-гнуться та співають.

* Сага - 1) заболочений вільховий гай
2) річкова затока

Тече вода з-під явора

Тече вода з-під явора
Яром на долину.
Пишається над водою
Червона калина.
Пишається калинонька,
Явор молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.
Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпощуться качаточка
Помеж осокою.
А качечка впливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.

Тече вода край города.
Вода ставом стала.
Прийшло дівча воду брати,
Брало, заспівало.
Вийшли з хати батько й мати
В садок погуляти,
Порадитись, кого б то їм
Своїм зятем звати?

Садок вишневий коло хати

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,
А матері вечерять ждуть.
Сім'я вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,

А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.
Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

Ой стрічечка до стрічечки

Ой стрічечка до стрічечки
Мережаю три ніченьки,
Мережаю, вишиваю,
У неділю погуляю.
 Ой плахотка-червчаточка,
 Дивуйтеся, дівчаточка,
 Дивуйтеся, парубки,
 Запорозькі козаки.
Ой дивуйтеся, лицяйтеся,
А з іншими вінчайтеся.
Подавані рушники...
Отаке-то козаки!

І досі сниться: під горою

І досі сниться: під горою
Меж вербами та над водою
Біленька хаточка. Сидить
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошее та кучеряве
Своє маленькеє внуча.
І досі сниться, вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки, і годує,
І спать несе. А дід сидить
І усміхається, і стиха
Промовить нишком: — Де ж те лихо?
Печалі тії, вороги?
І нищечком старий читає,
Перехрестившись, Отче наш.
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне. День погас

І все почило. Сивий в хату
Й собі пішов опочивати.

Ой маю, маю я оченята

Ой маю, маю я оченята,
Нікого, матінко, та оглядати,
Нікого, серденько, та оглядати!
 Ой маю, маю і рученята...
 Нікого, матінко, та обнімати,
 Нікого, серденько, та обнімати!
Ой маю, маю і ноженята,
Та ні з ким, матінко, потанцювати,
Та ні з ким, серденько, потанцювати!

Ой діброво — темний гаю

Ой діброво — темний гаю!
Тебе одягає
Тричі на рік... Багатого
Собі батька маєш.
Раз укриє тебе рясно
Зеленим покровом —
Аж сам собі дивується
На свою діброву...
Надивившись на доненьку
Любу, молодую,
Возьме її та й огорне
В ризу золотую
І сповіє дорогою
Білою габою —
Та й спать ляже, втомившись
Турбюю такою.

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою
Поговоримо тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає.
Як широка сокорина
Віти розпустила....

А над самою водою
Верба похилилась.....

Встала весна, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рястом,
Барвінком укрила.
А на полі жайворонок,
Соловейко в гаї -
Землю, убрану весною,
Вранці зустрічають...

І виріс я на чужині..."

І виріс я на чужині,
І сивію в чужому краї:
То самотньому мені
Здається – кращого немає
Нічого в бога, як Дніпро
Та наша славна країна...
Аж бачу, там тільки добро,
Де нас нема. В лиху годину
Якось недавно довелось
Мені заїхати в Україну,
У те найкраще село...
У те, де мати повивала
Мене малого і вночі
На свічку богу заробляла;
Поклони тяжкій б'ючі,
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добра любила
Її дитину... Добре, мамо,
Що ти зарані спати лягла,
А то б ти бога прокляла
За мій талан...

І небо невмите, і заспані хвилі...

І небо невмите, і заспані хвилі;
І понад берегом геть-геть
Неначе п'яний очерет
Без вітру гнеться. Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,

Понад оцим нікчемним морем
Нудити світом? Не говорить,
Мовчить і гнеться, мов жива,
В степу пожовкля трава;
Не хоче правдоньки сказати,
А більше ні в кого спитати.

А нумо знову віршувать...

А нумо знову віршувать.
Звичайне, нишком. Нумо знову,
Поки новинка на основі,
Старинку божу лицювать.
А сиріч... як би вам сказати,
Щоб не збрехавши... Нумо знову
Людей і долю проклинати.
Людей за те, щоб нас знали
Та нас шанували.
Долю за те, щоб не спала
Та нас доглядала.
А то бач, що наробила:
Кинула малого
На розпутті, та й байдуже,
А воно, убоге,
Молодее, сивоусе,—
Звичайне, дитина,—
І подибало тихенько
Попід чужим тином
Аж за Урал. Опинилосьь
В пустині, в неволі...

Вітер з гаєм розмовляє...

Вітер з гаєм розмовляє,
Шепче з осокою,
Пливе човен по Дунаю
Один за водою.
Пливе човен води повен,
Ніхто не спиняє,
Кому спинить — рибалоньки
На світі немає.
Поплив човен в синє море,
А воно заграло,—
Погралися гори-хвилі —
І скіпок не стало.

Недовгий шлях — як човнові
До синього моря —
Сиротині на чужину,
А там — і до горя.
Пограються добрі люди,
Як холодні хвилі;
Потім собі подивляться,
Як сирота плаче;
Потім спитай, де сирота,—
Не чув і не бачив.

Думи мої, думи мої...

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?..
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?..

Бо вас лихо на світ на сміх породило,
Поливали сльози... чом не затопили,
Не винесли в море, не розмили в полі?..
Не питали б люде, що в мене болить,
Не питали б, за що проклинаю долю,
Чого нуджу світом? «Нічого робить»,—
Не сказали б на сміх...

Квіти мої, діти!
Нащо ж вас кохав я, нащо доглядав?
Чи заплаче серце одно на всім світі,
Як я з вами плакав?.. Може, і вгадав...
Може, знайдеться дівоче
Серце, карі очі,
Що заплачуть на сі думи,—
Я більше не хочу.
Одну сльозу з очей карих —
І пан над панами!
Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!...

Чи знаєте, що ...

- ✓ Тарас Шевченко любив гармоніку і грав на ній.
- ✓ У «Кобзарі» слово калина Шевченко вжив 385 разів, а всього у своїх творах він згадував про неї 965 разів.
- ✓ Український композитор Микола Лисенко написав музику більш, ніж на 100 творів Шевченка.
- ✓ Шевченко-художник був нагороджений 3 срібними медалями за акварель «Циганка-ворожка» та малюнок «Хлопчик-жебрак».
- ✓ 2 вересня 1860 року за роботи в техніці гравюри він був удостоєний звання академіка гравірування.

Кросворд «Шевченко»

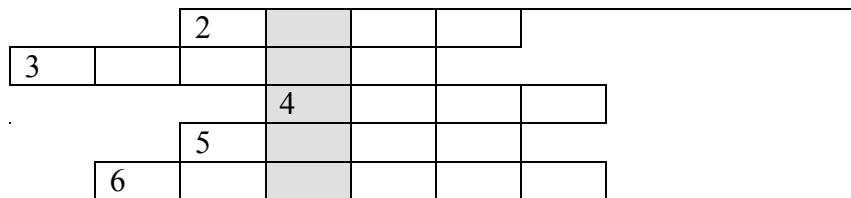
				1 Ш						
	2			Е						
3				В						
				4 Ч						
		5		Е						
		6		Н						
				7 К						
		8		О						

1. Прізвище майстра, у якого Т. Шевченко пройшов школу свого професійного вдосконалення.
2. Хто познайомив Т.Шевченка з К.Брюлловим і В.Жуковським?
3. Назва міста, де похований поет.
4. Одна із назв гори, де похований Шевченко.
5. Місто, де Шевченко навчався в Академії.
6. Прізвище пана, кріпаком якого був Тарас.
7. Село, в якому провів свої дитячі роки малий Тарас.
8. Село, в якому народився Шевченко.

Кросворд «Поезії Т.Шевченка»

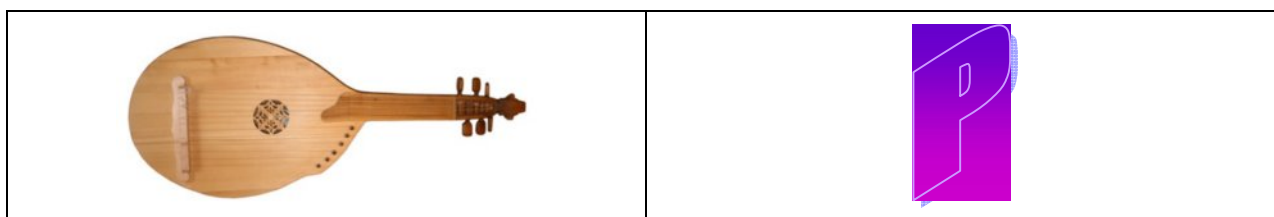
Вставте відповідно пропущені слова з віршів Т.Г. Шевченка. Поясніть значення слова у виділених клітинках по вертикалі.

1									
----------	--	--	--	--	--	--	--	--	--

1. Пишається над водою червона ...
2. Тече ... з-під явора
3. А над самою водою ... похилилась
4. ... моя вечірняя, зійди над горою.
5. Поклала ... коло хати маленьких діточок своїх.
6. Тихесенько ... віє.

Ребуси

Кобзар

Черкаси

Моринці

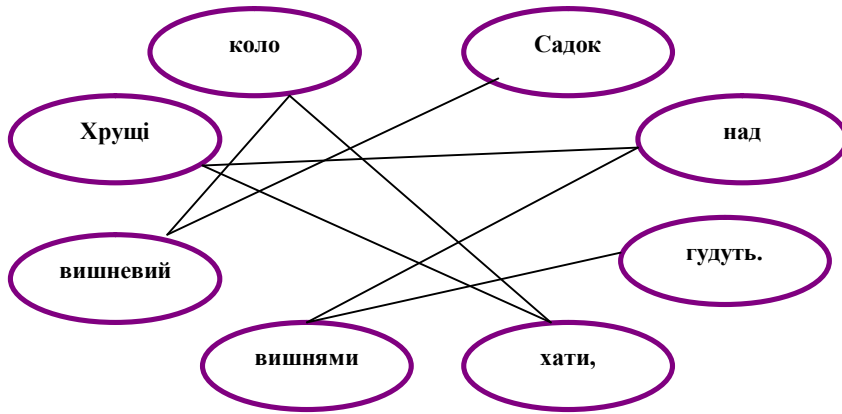
Розсипанки

Із слів складіть назви творів Т.Г. Шевченка.:

- «з-під, вода, тече, явора»;
- «край, палає, світає, неба»;

- «моя, зоре, вечірняя»;
- «калина, у, лузі, зацвіла, червона»;
- «землю, встала, сонну, весна, чорну, розбудила».

Розшифруйте рядки з вірша Т.Г. Шевченка

Тест «Біографія Шевченка»

1. Коли народився Т.Г. Шевченко?

- а) 8 березня 1810 року;
- б) 9 березня 1814 року;
- в) 10 березня 1861 року.

2. В 11 років Т.Г. Шевченко став ...

- а) художником;
- б) поетом;
- в) сиротою.

3. Батьки Тараса Григоровича були:

- а) робітниками;
- б) кріпаками;
- в) панами.

4. Тарас в дитинстві мріяв стати:

- а) співаком;
- б) поетом;
- в) малярем.

5. Книга Т.Г. Шевченка називається:

- а) «Кобзар»;
- б) «Козаки»;
- в) «Чумаки».

6. За волелюбні вірші поета відправили:

- а) в Україну;
- б) на заслання;
- в) в тюрму.

Експрес-тест «Незакінчені речення»

Закінчити подані речення:

1. Тарас Шевченко народився у ... (Моринцях).
2. Дитинство провів у ... (Кирилівці).

3. Батьки Шевченка були ... (кріпаками).
4. Подругу дитинства Тараса звали ... (Оксана).
5. Сестру Тараса звали ... (Катерина).
6. У поміщика Енгельгарда Тарас служив ... (козачком)
7. Т. Шевченка викуплено з кріпацтва та звільнено за гроші ...
(розіграного у лотерею за 2500 карбованців портрета Жуковського).
8. Книга Тараса Шевченка, в якій було зібрано поетичні твори,
називалася ... («Кобзар»).
9. 10 років поет перебував на ... (засланні).
10. Помер Т.Шевченко 10 березня 1861 року, його було поховано ... (на
Смоленському кладовищі в Петербурзі).
11. Перезахоронено на ... (Чернечій горі біля Канева).
12. Чернеча гора зараз називається ... (Тарасовою).

Дидактична гра «Характеристика Т.Г. Шевченка»

Порадьте дітям підібрати слова на першу букву, які характеризують поета.

Ш – (*швидкий, шановний*)

Е – (*ерудований*);

В – (*волелюбний, вільний, видатний*)

Ч – (*чемний, чесний, чуйний*)

Е – (*енергійний*)

Н – (*наполегливий, настійливий, невблаганний, невтомний*)

К – (*кремезний, культурний*)

О – (*осиротілий, обдарований, особливий, освічений*).

Гра «Вставте пропущені букви»

- Прочитайте вірш і назвіть його автора.

Вч...тьс..., бр...т... м...ї,

д...м...йт..., ч...т...йт...,

ч...ж...г... н...вч...йт..сь

і св...г... не ц...р...йт..сь.

Гра «Закінчи речення»

1. Неначе сонце засіяло,
І наче все на світі стало
моє ... лани, гаї, сади!..
І ми, жартуючи, погнали
чужі ягнята до (*води*).
2. Дивлюсь, аж світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце (*зустрічає*).
3. Не називаю її раєм —
Тії хатиночки у (*гаї*).

4. Тече вода з-під явора
 Яром на долину.
 Пишається над водою
 Червона (калина).
6. Садок вишневий коло хати,
 Хрущі над вишнями гудуть,
 Плугатарі з плугами йдуть,
 і співають ідучи (дівчата).

З'єднай прислів'я

- До даного початку знайди закінчення прислів'я та з'єднай їх.
Шевченкові твори	облетів увесь світ.
Шевченко дужий був не силою,	народу великий дар.
Тарасів заповіт	то правда жива.
Тарасів «Кобзар»	вічно житиме Тарас.
Тарасові слова –	сяють, мов ясні зорі.
Хто з Шевченком знається,	той розуму набирається.
Ми Шевченка славить будем	а словом мудрим.
В наш чудовий час	і ніколи не забудем.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Довкілля – 3(4): підручник для учнів 3(4) кл. / К.Ж.Гуз, В.Р.Ільченко та ін.; під ред.. проф.. В.Р.Ільченко. – Полтава: ПОППОПП, 1999. – 132 с., іл.
2. Ільїна Є. Черкащина - наша мала батьківщина. Інструктивно-методичний лист до 50-річчя з часу утворення Черкаської області / Є. Ільїна. – Черкаси, 2003.
3. Лопатина А. 600 творческих игр для больших и маленьких / А. Лопатина, М. Скребцова. – М.: ООО «Книжный Дом Локус», 2002.
4. Нераденко Т.М. Золота підкова Черкащини. Туристсько-краєзнавча подорож Черкащиною для учнівської молоді України / Т.М. Нераденко. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 108 с.
5. Ткач Л.О. Мандрівка Черкащиною. Краєзнавчі оповідки (для учнів 3-4 класів) / Л.О. Ткач. – Черкаси, – 2007.
6. Черкаський край – земля Богдана і Тараса: культурологічний збірник / За редакцією Б.В.Губського, В.М.Литвина, В.А.Смолія. – К.: Українські пропілеї, 2002. – 656 с.: іл.
7. Весела абетка [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://abetka.ukrlife.org>
8. Вірші Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.rozumnadytyna.com.ua/?p=2267>
9. З творчості Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://petryk.com.ua/ua/articles/279.html>

